

BRAUCAMRĪKI: ragavas

Kamēr senlaikos latvietis – saimnieks vai kalps – uz baznīcu vai kāzām brauca darba ratos, sēdēdams uz salmu maisa, kas pārklāts ar krāsainu segu, mūsdienās tas notiek citādi. Pārtikušam saimniekam 19. gs. beigās jau ir braucamie rati ar visām tolaik pieejamām ērtībām. Tāpat bez vienkāršajām darba ragavām, viņam ir īsti elegants braucamais ar ādas segām un līdzīgām ērtībām.

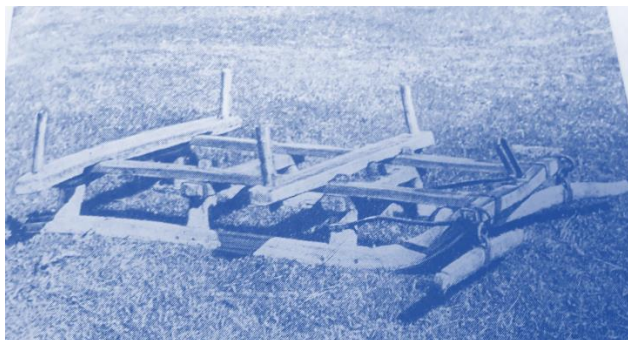
Šīs darbā nelietojamās ragavas sauc par kamanām, kas šķiet, ir īsts latviešu vārds. To var salīdzināt ar reto latviešu vārdu *kama* – rīku braukšanai pa ūdeni. Abi braucamie slīd katrs pa savu ceļu, abus raksturo iedobums. Iespējams, nosaukums varētu būt cēlies no vārda *kamans* ‘koka resnākais gals bez galotnes un saknēm’, lietuviešu ‘*kamens*’, ja ņem vērā, ka ragavu virsu senāk netaisīja no plāniem dēļiem, bet gan izdoba no resna kluča *kamana*. Vienkāršāks cilvēks vēl 20. gs. sākumā, uzlicis uz *ragūm* nekrāsotu *kulbu* un sēdot uz salmu maisa, kas pārklāts ar rakstainu austu zirga vai gultas segu, un bieži vien pat ziemas aukstumā kājas neapsedzis, dodas personīgos izbraukumos.

Starp senajām un ļoti vienkāršajām kamanām pa vidu var ierindot tautas dziesmās minētās *rakstītās kamanas*. Tās var uzskatīt par tīri nacionālām, jo rakstīt senāk nozīmēja ‘grebt’ vai ‘izgriezt’ (vai arī ‘krāsaini izšūt’) un norāda uz rotājumu, kas var būt gan ar kokgriezumiem rotāta kamanu aizmugure jeb atzveltne vai arī kamanu ārpuse nokvēpināta melna un tajā ieskrāpēti raksti.

Latviešiem izbraucamajām ragavām ir vēl otrs izplatīts nosaukums *važus* jeb *važas* (*važot* ‘braukt’, lietuviešu *važis* ‘braukt’). Mazāk lietuviskota ir latviskā forma ‘*vazāt*’ braukāt apkārt no vārda *vedu*, *vest*, *vizināt*. Senāk Kurzemē vārdu *važus* lietoja vienīgi vieglajām kamanām, kuru kurvja gandrīz stāvās malas bija pītas no liepu lūkiem. Diezgan garo un plato kriju strēmeļu galus sašuva ar tievām lūku sloksnītēm. Pēc liepu mežu gandrīz pilnīgas izzušanas šīs vieglās skaistās kamanas vairs netika taisītas. Viduskurzemē par augstu cenu tās ievada no attāliem austrumu novadiem, kur liepu meži vēl bija atrodami.

Darba ragavas (1. att. – divjūga ragavas) strādājošai tautai ir svarīgākas par braucamām kamanām. Vēl 20. gs. sākumā, kad tikai neilgu laiku kravu vešanā palīdzēja dzelzceļš, zemes ceļos ziemā novērojamas daudz vairāk piekrautas ragavas nekā vasarā ratu. Jāievēro, ka senos un vēl senākos laikos purvu un tiltu trūkuma dēļ pāri upēm šajā zemē vasarā kustība pilnībā apstājās, kā to apliecina

hronisti, rakstot par karapulku un sirotāju iebrukumiem galvenokārt ziemā.

1. att.

Latviskais ragavu nosaukums *ragus* (Nīcā – *raġes*) jeb nesaīsinātā formā *ragavas*, cēlies no vārda *rags*. Slieču priekšējie, uz augšu uzliektie gali ir iegansti šā braucamā nosaukumam, un tas, ka ragavu slieces saglabājušas savu latvisko nosaukumu, protams, ir tāpēc, ka slieces ir ragavu galvenā sastāvdaļa.

Latvietis pazīst divējādas ragavu slieces. *Vislabāk, ja var sameklēt jau dabiski pie saknes līki izaugušus jaunus bērziņus ar tādu izliekumu, kāds ir vēlams slieču priekšējiem galiem.* Ja bērziņi ir atauguši no veca celma, tie sākumā, lai iegūtu vairāk gaismas, paši izliecas. Vīram ar tādiem nav daudz jāpūlas. Šīs slieces sauc par *kabām*, *kabjiem* no lietviešu *kabé* ‘āķis’, no vārda *kabēti*, ‘kārt’. Otrā veida slieces tā arī sauc par *sliecēm* no vārda *liekt*. Tām ņem taisni augušus bērzus un to vienu galu liek kluča gropē *ragavu slieču liecamajā* (2. att.), līdzīgi, kā to dara ar riteņa loku. Bērzu vietā ņem arī jaunus ošus, ozolus vai kļavas. Kļavu uzskatīja par izturīgāko un piemērotāko koku, bet pamazām tā kļuva arvien retāk sastopama.

Katrā sliecē izkaltos caurumos ielaida trīs vai četrus balstus – *mietnes* jeb *stibiņus*. *Mietņu* skaits dažādos novados ir atšķirīgs. Ļaudis Dobeles apkārtnē apgalvo, ka sliece ar četriem caurumiem ir mazāk izturīga un ka pie trīs *mietnēm* vezumu var piesiet ciešāk.

Abas slieces vai, pareizāk sakot, *mietņu* rindas kopš senseniem laikiem sasaista kopā ar *balzieniem* no vārda *balsts*, *balstīt*. *Balzienus* taida no oša vai ievas koka. Tos apliec ap abiem pretim stāvošajiem balstiem un vidū balzienu galus savieno kopā ar tapu. 20. gs. sākumā balstu sastiprināšanai bieži lietoja tolaik moderna veida dzelzs apkalumus.

Vēl viena ļoti vajadzīga lieta bija no bērza vai kārklu klūgām savīta saite (*klūga* jeb *rīkste*). Tā bija uzvilktā virs *apgalvenes* (Nīcā – *apgāles* no šeit lietotā vārda *gāla* ‘galva’) un savienoja uzliktos slieču galus ar pirmo balstu. Abas saites apzīmēja ar vārdu *savāre* jeb *savare*, lai netieši norādītu uz spēku (*vara*), ar ko uzliekto slieču gali tiek saspīlēti ar pirmajiem balstiem, lai saliektās slieces nevarētu atliekties atpakaļ taisnas. Kurzemē to biežāk sauc par *atstopi* no *atstiept*.

Ilksīm senāk vislabāk noderēja jauni bērzi. Tos piestiprināja pie priekšējiem stabiņiem pavisam īpatnējā veidā. Ilkss galu pāršķēla un kā dakšu uzbīdīja *mietnei* (2. att.). Šķeluma galā izkala ilksī tik lielu taisnstūra caurumu, lai tajā ietilptu balsts. Ilkss šķeltos galus aiz balsta sasēja ar kārkla saiti – *klūdziņu* – vai auklu. 20. gs. sākumā sāka sliecē iedzīt dzelzs āķi, uz kura uzāķē ar dzelzi apkalto ilkss galu. Lai neatkabinātos, āķim pie slieces jābūt ar dubultu izliekumu – ilksi ieāķē no aizmugures un tad pagriež uz priekšu.

Neapkaltas ragavas jau 19. gs. beigās bija retums. 19. gs. vidū tādas vēl lietoja Dobeles apriņķī Auces muižā un apkārtnes zemnieku sētās. Ar tām pāri gludajiem rugājiem uz šķūni veda visu rudzu ražu. Stāsta, ka nodilušās slieces esot no jauna “pazolētas” ar *paklāju* (no vārda *paklāt*). Tā esot bijusi plāna sliecīte, ko ar koka tapiņām piestiprinājuši nodilušajai. Šo darbu latvietis sauc vārdā *metināt*, *piemetināt*. Tāpat stāsta, ka vīri gan vecās, gan jaunās ragavu slieces apkala ne ar dzelzi, bet ar oša, ābeles vai kadiķa koku. Tas labi raksturo ilgi pastāvējušo koka laikmetu.

Nīcā slieču metāla “pazoles” sauca par *šķēnēm*.

2. att.

Vēl jāpiemin ļoti sena latviešu ziemas izprieca. Ledus klātā laukuma vidū vertikāli iedzen un iesaldē mietu. Uz mieta uzvelk riteni. Tam piestiprina garu kārti ar galā piesietām ragaviņām. Riteni griež ar sviru (bomīti), kas iesprausta starp spieķiem, un ragaviņas plašā lokā slīd pa ledu uz riņķi.

Šo darbību sauc *sklidināt* (no vārda *sklidēt* ‘slīdēt’) jeb *greičalāt*, *griečalāt*. Visu šo karuseli sauc par *virpelēm*. Šī izprieca

jau 19. gs. beigās netika uzskatīta par nekādu moderno, pamatojot, ka tā jau minēta tautasdziesmās, arī Nīcā pierakstītajās:

*Es izvedu meitu māti
Uz sklīdāju ezeriņu;
Tik ilgām sklīdināju
Līdz meitiņu pavēlēja.*

*Augusts Bīlenšteins (1826-1907),
Nīcas senlietu krātuves materiāli
Lelde Jagmina*